

1 SOCIÁLNÍ PRÁVA A JEJICH ZAKOTVENÍ V MEZINÁRODNÍM PRÁVU

1.1 Ochrana sociálních práv ze strany mezinárodních organizací států³²

Zkušenosti z první světové války (1914–1918) a ze socialistické revoluce v Rusku (1917–1924) a ze sociálně neklidných počátků dvacátých let i v Německu a dalších zemích střední Evropy (např. Maďarsko) vedly evropské demokratické státy

- ke zvýšenému zájmu o sociální práva zaměstnanců a
- ke zvýšené ochraně občanů v případě války.

To přispělo k založení Mezinárodní organizace práce (*International Labour Organisation, ILO*) se sídlem v Ženevě a k přijetí řady úmluv na půdě Společnosti národů (*League of Nations, UN*), jako např. *Úmluvy proti otroctví* (1926).

1.1.1 Mezinárodní organizace práce

Mezinárodní organizace práce (MOP) je jednou z prvních a významných mezinárodních organizací na poli sociální ochrany. Byla založena v roce 1919 Versailleskou mírovou smlouvou s cílem zlepšit pracovní podmínky a sociální zabezpečení ve světě.³³ Za druhé světové války se uchýlila na americký kontinent (Montreal) a nevyvíjela žádnou činnost směřující k tvorbě úmluv a doporučení. Po roce 1945 se vrátila do Ženevy a svou činnost obnovila jako specializovaná agentura OSN.

Činnost MOP dnes zahrnuje širokou paletu sociálněpolitických problémů souvisejících se zaměstnáváním, odměňováním, ochranou pracovních podmínek, přípravou na povolání apod., k nimž se řadí též úmluvy v oblasti sociálního zabezpečení.

MOP je organizací tripartitní³⁴, což znamená, že na její činnosti se podílejí a jejími členy jsou vládní orgány (reprezentované většinou ministerstvy práce),

³² Tato kapitola vychází z práce TOMEŠ, I., KOLDINSKÁ, K. *Sociální právo Evropské unie*. Praha: C. H. Beck, 2003.

³³ Tehdejší Československo bylo jedním ze zakládajících členů.

³⁴ Tripartitní správa byla založena Versailleskou mírovou smlouvou (1919).

reprezentativní odborové a zaměstnavatelské organizace. Vznikla z iniciativy zaměstnavatelů, ke které se přidaly odborové organizace.

Hlavním posláním MOP bylo a je formulovat mezinárodní úmluvy (*Conventions*) a doporučení (*Recommendations*) ke zlepšení pracovních a životních podmínek pracujících lidí (hlavně zaměstnanců) a organizovat programy a projekty na pomoc státům k naplnění těchto doporučení (technická podpora a pomoc). Úmluvy MOP obsahují závazné mezinárodně přijatelné minimální normy pro přípravu národního zákonodárství v určité oblasti. Po schválení úmluvy MKP členské státy MOP zváží, zda mohou danou úmluvu ratifikovat a zda bude k její ratifikaci třeba provést příslušné změny v existujícím národním zákonodárství, a pokud ano, ratifikují ji a ratifikaci přihlásí do registru MÚP. Zdaleka ne každá úmluva může být ratifikována členskými státy, které mají odlišná řešení sociální ochrany, ale i tak se stávají vodítkem pro formulaci právních předpisů, aby v budoucnosti odpovídaly úmluvě.

1.1.2 Mezinárodní úmluvy a doporučení

Většinu úmluv předchází nebo doprovází doporučení (*Recommendation*), které formuluje směry či výhledy pro další vývoj v oblasti upravené úmluvou. Doporučení se neratifikují a nekontrolují.

Mezinárodní úmluvy a doporučení se zpravidla tvořily a dodnes tvoří 3 roky. Mezinárodní konference práce (MKP) usnesením nebo skupina členů správní rady předloží sociální problém, ke kterému by se měla vyjádřit MKP. Nejprve MÚP rozešle dotazník, kterým zjišťuje, zda téma je mezinárodním (nebo evropským) problémem a jak jej řeší členské státy. Získané údaje zpracuje a předloží správní radě s otázkou, zda chce na dané téma připravit mezinárodní dokument a zařadit jej na jednání MKP. Když správní rada problém zařadí na jednání MKP, MÚP připraví pro MKP věcný záměr, o kterém se MKP vyjádří v prvním čtení. Schválený věcný záměr MÚP rozešle členským státům k vyjádření. Jejich odpovědi zpracuje do podoby úmluvy nebo doporučení, které pak schvaluje na další konferenci MKP. MKP tak řeší běžné mezinárodní problémy asi s tříletým zpožděním. V urgentních případech si MKP objedná návrh a MÚP spojí první a druhou fázi, protože může vynechat jednání před správní radou.

Tvorba úmluv a doporučení³⁵ byla po první světové válce (1919–1930) cílena především na požadavky zaměstnavatelů a zaměstnanců formulované před první světovou válkou (jako např. na MKP v roce 1919 na zkrácení pracovní doby a noční práci, nezaměstnanost, ochranu matek a dětí, zákaz dětské práce, svobodu sdružování, náhradu škody při pracovních úrazech a nemocenské pojištění). O mezinárodní úpravu těchto otázek v 19. a začátkem 20. století žádaly jak zaměstnavatelé, tak odborové organizace.³⁶

³⁵ ILO, *Conventions and Recommendations (1919-1949)*, Geneva: 1949.

³⁶ TOMEŠ, I. Z historie International Labour Organizátor (ILO) – Mezinárodní organizace práce (ILO). *Fórum sociální politiky*. 2017, č. 3, s. 17–24.

Nás z těchto úmluv zaujala úmluva o nezaměstnanosti, která v čl. 3 formuluje sociálně ochranný požadavek, aby zabezpečení pro nezaměstnáváné bylo přístupno zaměstnancům z jiných států, které ratifikovaly tuto úmluvu. Byla to reakce na nadměrnou nezaměstnanost způsobenou demobilizací vojsk. V roce 1925 řešila MKP dvěma úmluvami otázky úrazového pojištění (C 17) a nemoci z povolání (C 18); k nemocím z povolání se MKP vrací v roce 1934 (C 42). V roce 1927 řešila nemocenské pojištění pro zaměstnance průmyslu, obchodu a administrativy (C 24) a pro zemědělství (C 28); toto rozlišení bylo reakcí na tehdejší vnímání rozdílných podmínek práce v zemědělství. Přijetí v roce 1925 a 1927 bylo reakcí na problémy, které vznikly v 19. století v bouřivě se rozvíjejícím průmyslu, a požadavky zaměstnavatelů, aby byly zatíženy srovnatelnými sociálními náklady.

V období po hospodářské krizi až do druhé světové války (1930–1938) byly úmluvy soustředěny na otázky zákazu nucené práce (C 29), snižování pracovní doby, dovolené, sociálního pojištění, práv migrantů a na další témata. V době krize a velké nezaměstnanosti byla nucená práce největším nebezpečím pro zaměstnávání lidí na svobodném trhu práce. Nezaměstnaní neplatili pojistné, a ohrozili tak solventnost spousty dlouhodobých dárek. MKP reagovala v roce 1933 přijetím 6 úmluv o důchodovém pojištění (C 35–40). V roce 1934 se vrací k otázkám nezaměstnanosti (C 44). Nezaměstnanost vyvolala zvýšenou migraci za prací, a proto MKP (1935) s otázkou zabezpečením práv migrantů řeší i jejich důchodové pojištění (C 48).

V období hned po druhé světové válce se MKP zaměřila na formulování svých cílů³⁷ a soustředila se na otázky podmínek práce pro námořníky (1946), kteří nesli hlavní tíhu válečných událostí (C 70 a 71). Inspekci práce a zaměstnávání na nesamostatných území (1947) řešila několika úmluvami. V roce 1948 se MKP soustředila na otázky správy zaměstnanosti (C 88) a na noční práci žen a mladistvých (C 89 a 90) a na svobodu sdružování a ochranu práva se organizovat (C 87). Ta poslední snad byla již reakcí na vynucenou „jednotu“ odboru v SSSR a sehrála v dalších letech důležitou roli při prosazování demokratických principů proti totalitě v Rusku. V roce 1949 MKP řešila především otázky námořníků, kteří sehráli důležitou roli ve válce. Z obecných problémů sociální ochrany se soustředila na smlouvy veřejných zaměstnanců, mzdy, bezplatné služby zaměstnanosti a migraci za prací. Vrátila se k otázkám odborového sdružování (C 87) úmluvou o právu se sdružovat a kolektivně vyjednávat (C 98).

Po vzniku studené války (1948) se MKP soustředila na odborné technické otázky, politickým se vyhnula.

Do dnešních dnů bylo přijato více než 200 úmluv, které se prakticky zabývají všemi hlavními úseky sociální ochrany a zabezpečení. Z nich jsou pro námi sledovaná témata klíčové tyto úmluvy:

- O minimálních standardech sociálního zabezpečení (C 102/1952)
- O zrušení nucené práce (C 105/1957)

³⁷ *Deklarace o účelech a cílech Mezinárodní organizace práce* (Filadelfská deklarace), přijatá Generální konferencí MOP ve Filadelfii na 26. zasedání dne 10. května 1944.

- O sociální politice (základní cíle a standardy), (C 117/1962)
- O politice zaměstnanosti (C 122/1964),
- O dávkách při úrazech v zaměstnání (C 121/1964)
- O invalidních, starobních a pozůstalých důchodech (C 128/1967)
- O zdravotní péči a nemocenském pojištění (C 130/1969)

Tyto úmluvy MOP byly vzorem pro evropské dokumenty, o nichž ještě bude řeč.

Po druhé světové válce se MOP stala součástí systému Organizace spojených národů (OSN).

1.1.3 Organizace spojených národů

Zkušenosti z druhé světové války vedly vítězné státy a státy s nimi sympatizující k rozhodnutí o založení Organizace spojených národů (San Francisco, 1944).³⁸ Principy byly odlišné od Společnosti národů, která byla volným sdružením, a proto vystoupením mocností osy (Německo, Itálie, Japonsko) a Ruska (SSSR) zanikla.

1.1.3.1 Všeobecná deklarace lidských práv

V článku 1 odst. 3 Charty OSN (1945) se signatáři dohodli na mezinárodní součinnosti „... v řešení mezinárodních otázek povahy hospodářské, sociální, kulturní nebo humanitní a v podporování a podněcování úcty k lidským právům a základním svobodám pro všechny bez rozdílu plemene, pohlaví, jazyka aneb náboženství...“³⁹. V článku 13 zdůraznili nutnost rozvíjet lidská práva. Podle článku 55 Charty se měl zajistit univerzální (celosvětový) respekt k lidským právům; podle tohoto článku vznikla Všeobecná deklarace lidských práv. Její vypracování trvalo 4 roky.

S myšlenkou písemného mezinárodního vyjádření nezadatelných lidských práv, které definují vztah „člověk – občan – stát“, přišel prezident USA Franklin Delano Roosevelt a sir Winston Churchill. Po smrti prezidenta Roosevelta se realizace této myšlenky ujala jeho manželka Eleonor Rooseveltová, která ji ve funkci předsedkyně komise pro lidská práva Ekonomického a sociálního výboru OSN⁴⁰ dovedla až k přijetí Všeobecné deklarace lidských práv v roce 1948.

³⁸ K tomuto rozhodnutí dospěly vítězné mocnosti na atlantické konferenci v Londýně, 1941.

³⁹ KUČERA, B. *Charta Spojených národů*. Praha: Melantrich, 1946.

⁴⁰ V OSN byl vytvořen Ekonomický a sociální výbor OSN, který si vytvořil:

- komisi pro lidská práva, s podkomisemi pro
  - svobodu tisku a informací
  - prevenci diskriminace a ochranu minorit
- komisi pro postavení žen.

Politické principy pro komisi pro lidská práva, která měla vypracovat Deklaraci, zněly:

- stejná práva všem
- respekt lidským právům
- všem stejná práva bez diskriminace pro rasu, barvu pleti, sex, jazyk, víru.

Všeobecná deklarace lidských práv byla přijata především v reakci na hrůzy druhé světové války. Tento smysl a účel přijetí Deklarace zcela jasně vyplývá z preambule.⁴¹ Spojené národy si uvědomily, že je třeba vytvořit katalog lidských práv, aby tak byly stanoveny meze pro jejich zachování a prostředek pro jejich ochranu. Deklarace tedy obsahuje právě takový ucelený katalog lidských práv, která lze rozdělit do následujících skupin:

- občanská práva [svoboda, rovnost, důstojnost (čl. 1–2), tělesná integrita (právo na život, zákaz otroctví a mučení), (čl. 3–5), právo na soukromí a rodinu (čl. 12 a 16), svobody pohybu, pobytu, právo na státní příslušnost (čl. 13–15)],
- politická práva [práva na spravedlivý proces (čl. 6–11), svoboda myšlení, projevu, shromažďování (čl. 18–20), volební práva (čl. 21)],
- hospodářská práva [právo na vlastnictví (čl. 17)],
- sociální práva [právo na sociální zabezpečení, vč. zaručení důstojné životní úrovně, a práva související s výkonem práce (čl. 22–25)],
- kulturní práva [právo na vzdělání a na účast na kulturním životě (čl. 26–27)].

Zejména občanská práva jsou plnohodnotně zabezpečena jen tehdy, jsou-li provázána se sociálními právy. Například právo na tělesnou integritu vyžaduje mimo jiné úpravu pracovních podmínek a vztahů mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem; právo na rodinu vyžaduje státní rodinnou politiku a podporu výchovy dětí v rodině atd. Z politických práv např. právo na shromažďování je úzce spjato s právem na sdružování, na sociální dialog, na kolektivní vyjednávání atd.

Všeobecná deklarace lidských práv byla politickou dohodou, která vytvořila mezinárodní koncept, jenž je dodnes respektován a následován všemi mezinárodními úmluvami. Text Všeobecné deklarace lidských práv je třeba číst v historickém kontextu a uvědomit si, že byl vytvořen před více než 70 lety. Formulace některých práv doznala od té doby určitých změn.⁴²

Všeobecná deklarace lidských práv OSN (1948) byla důležitým, ale jen politickým dokumentem. Byla deklarácí a jako taková nebyla přímo vymahatelná. Stala se však jedním z nejdůležitějších morálně-politických pramenů při tvorbě mezinárodního práva v oblasti ochrany lidských práv. Bývá velmi často citována. Navázalo na ni velmi mnoho dalších úmluv a dokumentů o lidských právech, které jsou pak, na

⁴¹ „U vědomí toho, že uznání přirozené důstojnosti a rovných a nezczitelných práv členů lidské rodiny je základem svobody, spravedlnosti a míru ve světě, že zneuznání lidských práv a pohrdání jimi vedlo k barbarským činům, urážejícím svědomí lidstva..., že lid Spojených národů zdůraznil v Chartě znovu svou víru v základní lidská práva, v důstojnost a hodnotu lidské osobnosti, v rovná práva mužů i žen a že se rozhodl podporovat sociální pokrok a vytvořit lepší životní podmínky ve větší svobodě... Valné shromáždění vyhláší tuto Všeobecnou deklaraci lidských práv jakožto společný cíl pro všechny národy a všechny státy za tím účelem, aby se každý jednotlivec a každý orgán společnosti... snažil rozšířit úctu k těmto právům a svobodám a zajistit ... jejich všeobecné a účinné uznání a zachovávání...“

⁴² Např. volební právo je dnes formulováno mnohem jasněji, neboť v oblasti přímé demokracie došlo k mnoha důležitým změnám. Je potřeba si totiž uvědomit, že např. v Itálii bylo volební právo žen poprvé zakotveno právě až v roce 1948.

rozdíl od Všeobecné deklarace, po ratifikaci členskými státy jako právně závazné dokumenty součástí národních právních řádů.

Jako první na tento dokument reagovala Rada Evropy (RE), (1950 a 1961), viz dále.

1.1.3.2 Pakty o lidských právech

K vytvoření světové soustavy mezinárodněprávních závazků na poli lidských práv v OSN došlo teprve v roce 1966. Tehdy OSN přijala dva pakty o lidských právech, které jsou ratifikovatelné, a mají tudíž podobu závazného mezinárodního dokumentu, vymahatelného obvyklými mezinárodněprávními sankcemi. Pod tlakem zejména SSSR⁴³ a jeho spojenců byla lidská práva rozdělena do dvou skupin a vypracovány pakty dva (1966):

- o ekonomických, sociálních a kulturních právech a
- o občanských a politických právech.

Tím byla umožněna oddělená ratifikace obou paktů⁴⁴.

1.1.3.3 Další dokumenty

Proces mezinárodněprávní kodifikace lidských práv dovršilo přijetí řady dalších dokumentů. OSN přijala (v historickém pořadí):

- Úmluvu o postavení osob bez státní příslušnosti (1954),
- Deklaraci o právech dítěte (1959),⁴⁵
- Deklaraci o odstranění všech forem rasové diskriminace (1963).

K realizaci těchto a dalších deklarací politické povahy byly přijaty úmluvy proti diskriminaci a porušování lidských práv, zejména:

- Úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace (1965),⁴⁶
- Úmluva o potlačení a trestání zločinu apartheidu (1973),⁴⁷
- Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen (1979),⁴⁸

⁴³ Vláda SSSR věděla, že nebude moci ratifikovat soubor politických práv a některá občanská práva, protože její režim byl založen na diktatuře proletariátu (viz *Komunistický manifest*, 1848, jehož autory byli Němci Karel Marx a Bedřich Engels).

⁴⁴ Tehdejší ČSSR ratifikovala oba pakty a uveřejnila je ve Sbírce zákonů (č. 120/1976 Sb.). Na nedostatky v jejich realizaci reagovala Charta 77, která se stala hlavním projevem odporu (*disentu*) proti komunistickému režimu. Podle Ústavní listiny základních práv a svobod, přijaté Federálním shromážděním (1991), se staly součástí našeho právního řádu.

⁴⁵ Tato deklarace navázala na Ženevskou deklaraci práv dítěte z roku 1924.

⁴⁶ Na našem území byla přijata a vyhlášena ve Sbírce zákonů pod číslem 95/1974 Sb.

⁴⁷ Ratifikována a vyhlášena ve Sbírce zákonů pod č. 116/1976 Sb.

⁴⁸ Tato úmluva je závazná pro Českou republiku na základě vyhlášky ministra zahraničních věcí č. 62/1987 Sb., o Úmluvě o odstranění všech forem diskriminace žen.

- Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (1984).⁴⁹

Lidská práva byla rozšířená o úpravy podmínek pro zvláštní skupiny osob, aby na lidská práva „dosáhla“. Mezi nimi lze uvést např.

- Úmluvu o právech dítěte (1989),⁵⁰
- Úmluvu o ochraně práv všech migrujících pracujících a jejich rodin (1990),⁵¹
- Úmluvu o právech zdravotně postižených (2006).⁵²

Některé důležité úmluvy byly přijaté i na půdě UNESCO⁵³, jako např. Úmluva proti diskriminaci ve vzdělání (1960).

ČR ratifikovala všechny výše uvedené úmluvy OSN o lidských právech.

Všechny uvedené dokumenty vznikly z podnětu především evropských států. Evropské instituce proto při vývoji evropské sociální ochrany a zabezpečení měly morální povinnost tyto mezinárodní normy plně respektovat. Pokud je upravovaly pro své členské státy, pak vždy šlo o „nadstavbu“ nad úmluvami MOP a OSN. Standardizace sociální ochrany je v Evropě vnímána jako dobrovolná a minimální, respektující národní odlišnosti.

1.2 Rada Evropy (RE)

Jako reakce na komunistické puče v zemích sousedících se SSSR a zahájenou studenou válku západní státy vytvořily Radu Evropy, založenou na uznání a realizaci lidských práv v demokratických podmínkách. Pod vlivem Všeobecné deklarace lidských práv OSN přijala Rada Evropy (RE) na 130 mezinárodních úmluv a mnoho dalších dílčích ujednání (usnesení, doporučení). Mezinárodní smlouvy jsou pro členské státy závazné až po jejich ratifikaci národními parlamenty a hlavami členských států.

1.2.1 Základní mezinárodní úmluvy v sociální oblasti

Základní mezinárodní úmluvy v sociální oblasti přijaté Radou Evropy jsou:

- Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (1950), která mění politickou dohodu v právně závazné předpisy o občanských a politických právech,

⁴⁹ Tato úmluva byla přijata Československem a vyhlášena ve Sbírce zákonů pod číslem 143/1988 Sb.

⁵⁰ Přijata a vyhlášena ve Sbírce zákonů pod číslem 104/1991 Sb.

⁵¹ *Mezinárodní úmluva o ochraně práv všech migrujících pracovníků a členů jejich rodin* přijata rezolucí Valného shromáždění OSN A/RES/45/158 ze dne 18. prosince 1990, vstoupila v platnost dnem 1. června 2003.

⁵² *Sbírka mezinárodních smluv*. Praha: 2010, č. 10, částka 4.

⁵³ Organizace OSN pro vzdělání, vědu a kulturu (UNESCO).

formulovaná ve Všeobecné deklaraci OSN; byla to reakce demokratických států na komunistické puče v Maďarsku, Polsku, ČSR, Bulharsku a Rumunsku a zahájení studené války, vyvolané SSSR;⁵⁴

- (ii) Prozatímní evropská dohoda o systémech sociálního zabezpečení (1953),⁵⁵ která nahradila bilaterální smlouvy o zdravotním a sociálním zabezpečení mezi státy RE; její věcný význam tkví v tom, že sjednocuje pravidla, podle kterých se řídí sociální práva občanů žijících a pracujících v různých státech;
- (iii) Evropská sociální charta (1961),⁵⁶ která politickou Všeobecnou deklaraci lidských práv OSN mění, jako první na světě, v právně závazaná pravidla a širěji formuluje sociální ochranu a práva pracujících; ovlivnila tak tvorbu Paktu OSN o ekonomických, sociálních a kulturních právech;
- (iv) Evropská úmluva o sociálním zabezpečení (1972),⁵⁷ která nahradila prozatímní evropskou dohodu přesnějším vypracováním schémat pro získání a zachování sociálních práv občanů při práci v zahraničí;
- (v) Evropský zákoník sociálního zabezpečení (1990),⁵⁸ který sjednocuje pravidla čtyř poválečných úmluv MOP v jeden dokument;
- (vi) Revidovaná Evropská sociální charta (1996),⁵⁹ která přidává 4 nová práva do tohoto dokumentu; z toho nejkontroverznější je právo na bydlení.

Pro občany nabývají cíle Rady Evropy konkrétní formy. Úmluva (1950) dovolila jednotlivcům povolat svou vládu k odpovědnosti před Evropský soud pro lidská práva se sídlem ve Štrasburku a zaručila jim dodržování jednotlivých svobod. Je to první případ, kdy soukromá osoba se může přímo (nezprostředkovaně) obrátit na mezinárodní soudní tribunál.

1.2.1.1 Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (1950) byla základem pro systém Rady Evropy k zajištění občanských práv na život, zákazu otroctví, práva na rodinný a soukromý život, na uzavření manželství atd. a dalších politických práv (právo na spravedlivý proces, princip neviny atd.) a politických a občanských svobod (svoboda projevu, shromažďování, svědomí atd.). Otevřela se tím cesta veřejné podpoře vzniku rodiny a vychovávání dětí v rodině. Uvedená práva

⁵⁴ ČR ratifikovala Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění protokolů č. 3, 5 a 8 (č. 5, 45, 55, 118), Řím, 4. 11. 1950, č. 209/1992 Sb.

⁵⁵ ČR ratifikovala *Evropskou prozatímní dohodu o sociálním zabezpečení vyjma soustav ve stáří, invaliditě a pozůstalých* (č. 13). Paříž, 11. 12. 1953; *Evropská prozatímní dohoda o soustavách sociálního zabezpečení ve stáří, invaliditě a pozůstalých* (č. 12). Paříž: 11. 12. 1953, č. 112/2000 Sb. m. s.

⁵⁶ ČR ratifikovala *Evropskou sociální chartu* (č. 35). Turín: 18. 10. 1961, č. 4/2000 Sb. m. s., 56/2010 Sb. m. s.

⁵⁷ Tuto smlouvu ČR neratifikovala.

⁵⁸ *Evropský zákoník sociálního zabezpečení* (č. 48). Štrasburk, 6. 04. 1964, č. 90/2001 Sb. m. s.

⁵⁹ ČR revidovanou Evropskou sociální chartu podepsala již v roce 2000, dosud však neratifikovala.

a svobody umocnila zákazem diskriminace. Tato úmluva neobsahovala ostatní sociální práva.⁶⁰

1.2.1.2 Prozatímní evropská dohoda o systémech sociálního zabezpečení

Prozatímní evropská dohoda o systémech sociálního zabezpečení⁶¹ (1953), uzavřená na půdě Rady Evropy, vytvořila rámec pro zachování práv v rámci sociálního zabezpečení při přechodu z jednoho státu do druhého. V tomto rámci jednotlivé státy uzavírají bilaterální dohody. Podle těchto dohod se např. pro vznik a zachování nároků občana na důchody v sociálním zabezpečení započítávají i doby jím odpracované v různých státech; sociální pojišťovny si pak vzájemně vyrovnávají náklady. Podle těchto dohod se také vyplácejí důchody do zahraničí.

1.2.1.3 Evropská sociální charta

Evropská sociální charta (1961) (dále jen ESCh) doplňuje Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod o sociální práva. Vznikla v době, kdy demokratické státy cítily potřebu postavit demokratickou alternativu sociální demagogii sovětského Ruska. Byla revidována v roce 1996, po pádu komunismu v evropských totalitních státech, tedy v době hospodářské prosperity.⁶²

Státy, které tuto úmluvu ratifikují, se musí zavázat k zabezpečení alespoň pěti ze základních sedmi sociálních práv uvedených v úmluvě. Tato práva představují čtyři základní soubory demokratického uspořádání sociální ochrany: (i) výdělečnou práci a přípravu na ni a právo vyjednat si podmínky pro tuto práci, (ii) zabezpečení, když občan nemůže z objektivních důvodů pracovat, (iii) ochranu a veřejnou podporu rodiny a dětí v ní, tedy podstatnou část soukromého života lidí, a (iv) ochranu a podporu migrantů, protože v posledním století Evropané velmi často migrovali, utíkali před pohromou a vyhledávali lepší život.

Tuto neopomenutelnou sociální ochranu představují tato práva: (i) právo na práci, (ii) právo organizovat se, (iii) právo na kolektivní vyjednávání, (iv) právo na sociální zabezpečení, (v) právo na sociální a lékařskou pomoc, (vi) právo rodiny na sociální, právní a hospodářskou ochranu a (vii) právo migrujících pracovníků a jejich rodin na ochranu a pomoc.

⁶⁰ http://www.echr.coe.int/documents/convention_ces.pdf

⁶¹ Interim Agreement on Social Security.

⁶² Podle Eurostatu období od druhé poloviny 90. let bylo možné považovat za příznivé nejen pro země relativně málo vyspělé, a tedy těžící z nízké počáteční základny (pobaltské republiky a Polsko), ale také pro již tehdy ekonomicky rozvinuté Irsko, kde především díky mohutnému růstu koncentrovanému do první „pětiletky“ tohoto období – dokonce o 138,1 %. Dostupné z <https://www.czso.cz/documents/10180/36380891/320288-15a01.pdf/4f11fa39-3e58-4d80-a638-25b736cac380?version=1.0>

Tabulka Struktura neopomenutelné sociální ochrany a základní model ESCh

Provedení	Klíčová skupina práv	Klíčová skupina práv	Provedení
Ochrana práce, příprava na ni	PRÁCE	VYJEDNÁVÁNÍ	rovnost stran
Ochrana a podpora	RODINA	POHYB	migranti

Pramen: autoři

Vedle toho si musí jednotlivé ratifikující státy vybrat nejméně pět z dalších 26 nepovinných sociálních práv.

Autoři předřadili práva související se začleňováním lidí do společenských procesů před práva na pasivní sociální ochranu, tedy před právy na pomoc při sociálním vyloučení či sociálním ohrožení. Za nimi se nacházejí i všechny práva na pasivní sociální ochranu (dávky, podpory, služby), jako je právo na ochranu zdraví, na sociální zabezpečení, na využívání služeb sociální péče, matek a dětí na sociální a hospodářskou ochranu či právo tělesně a duševně postižených osob na odbornou přípravu k výkonu povolání, rehabilitaci a na profesní a sociální readaptaci.

K aktivizujícím právům ESCh patří:

1. Každý musí mít příležitost získat prostředky ke svému živobytí prací, kterou si svobodně zvolí.
2. Všichni pracovníci mají právo na spravedlivé pracovní podmínky.
3. Všichni pracovníci mají právo na bezpečné a zdravé pracovní podmínky.
4. Všichni pracovníci mají právo na spravedlivou odměnu, která zajistí jim a jejich rodinám slušnou životní úroveň.
5. Všichni pracovníci a zaměstnavatelé mají právo na svobodu sdružování v národních a mezinárodních organizacích k ochraně jejich hospodářských a sociálních zájmů.
6. Všichni pracovníci a zaměstnavatelé mají právo kolektivně vyjednat.
7. Děti a mladé osoby mají právo na zvláštní ochranu před fyzikálními a morálními riziky, kterým jsou vystaveni.
8. Zaměstnané ženy v případě mateřství mají právo na zvláštní ochranu.
9. Každá osoba má právo na přiměřené prostředky odborného poradenství pro volbu povolání s cílem získat pomoc při volbě povolání, které by odpovídalo jejich osobním schopnostem a zájmům.
10. Každá osoba má právo na vhodné způsoby odborné přípravy.
11. Každá osoba má právo využít všech možných opatření, které jí umožní požívat nejlepší dosažitelné úrovně zdraví.

Ta změna ve výčtech (seřazení) práv není jen věcí náhody. Je to poválečná změna v pojetí sociální politiky, které se projeví i v řadě dalších mezinárodních dokumentů. Mění se důraz – člověk není sociálně ohrožený, je-li nemocný, ale nemůže-li se

účastnit přirozených sociálních procesů, je-li např. z důvodu nemoci či stáří sociálně vyloučený. Společnost mu má proto pomoci se začlenit a pomoci žít v přirozených sociálních podmínkách, a pečovat o něj, až když není začlenitelný, tedy je-li vyloučený. Tento „balík“ sociální práva je východiskem pro veřejnoprávní zásah státu do soukromých práv občanů na sociální ochranu pracovníků (zaměstnanců a výdělečně činných osob). Navazuje tak na princip Versailleské smlouvy (1919), na kterém se dohodly vlády a organizace zaměstnavatelů a zaměstnanců, že stát v případech narušení sociálního míru musí intervenovat veřejnoprávní regulací a omezením občanských práv uklidnit sociální napětí, které narušuje ekonomický a společenský rozvoj.

Třídění podle sociálních událostí je podmíněno sociálním vyloučením, tedy nezaměstnatelností z důvodů sociální události a následným sociálním vyloučením.

Základní soubor je doplněn dalšími možnými občanskými právy souvisejícími se zaměstnaností, ze kterých si ratifikující stát již může vybrat. Společným cílem je omezování svévole zaměstnavatele a ochrana zaměstnanců.

Jsou to:

20. Všichni pracovníci mají právo na rovné příležitosti a stejné zacházení v otázkách zaměstnání a povolání bez diskriminace z důvodu pohlaví.
21. Pracovníci mají právo na to, aby byli v podniku informováni a aby se s nimi jednalo.
22. Pracovníci mají právo účastnit se stanovování a zlepšování pracovních podmínek a pracovního prostředí v podniku.
24. Všichni pracovníci mají právo na ochranu v případech skončení zaměstnání.
25. Všichni pracovníci mají právo na ochranu svých nároků v případě insolventnosti jejich zaměstnavatele.
26. Všichni pracovníci mají nárok na důstojnost v práci.
28. Zástupci pracovníků v podniku mají právo na ochranu proti aktům, které je poškozují, a mají jim být poskytnuty přiměřené možnosti k výkonu jejich funkcí.
29. Všichni pracovníci mají právo na to, aby byli informováni o kolektivním propouštění a aby s nimi bylo jednáno v rámci procedury kolektivního propouštění.

S tím souvisí i ochrana migrantů a ochrana proti diskriminaci a znevýhodnění:

18. Příslušníci jakékoliv smluvní strany mají právo na území jiné smluvní strany přijmout jakékoliv výdělečné zaměstnání na základě rovnosti se státními příslušníky této smluvní strany, s výhradou omezení založených na vážných důvodech hospodářského nebo sociálního charakteru.
19. Migrující pracovníci, kteří jsou příslušníky smluvní strany, a jejich rodiny mají právo na ochranu a pomoc na území jakékoliv jiné smluvní strany.
20. Všichni pracovníci mají právo na rovné příležitosti a stejné zacházení v otázkách zaměstnání.

Mění se tak společenská role sociálního zabezpečení, sociální péče i sociálních služeb a sociální práce. Stává se nástrojem poslední záchrany. Přitom i jim patří